

Naslov originala:
FUGITIVE PARCE QUE REINE
Violaine Huisman

Copyrights © Violaine Huisman, 2018 International Rights
Management: Susanna Lea Associates
Copyrights © 2024 srpskog izdanja Kontrast izdavaštvo

Za izdavača:
Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:
Ivan Isailović

Izvršna urednica:
Tamara Sokić

Prevod:
Ljubica Đurić

Lektura i korektura:
Emilija Vučićević

Dizajn korica:
Viktorija Čeliković

Prelom:
Ivan Isailović

Štampa:
F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:
1000

Izdavač:
Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs
www.glif.rs

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

VIOLEN UISMAN

KRALJICA U BEKSTVU

*Prevela s francuskog:
Ljubica Đurić*

KONTRAST

Beograd, 2024

Mojoj sestri

I

Na dan kada je pao Berlinski zid, kada mi je bilo deset godina, dok su se na svim ekranima sveta smenjivali prizori ljudi koji se grle, liju suze radosnice, šire ruke u znak pobede, zatim reke muškaraca i žena u divljoj radosti pred gomilicama kamenja i šuta, u oblacima prašine, mi Francuzi pratili smo taj istorijski događaj kroz slike koje su se pretapale na sveprisutnom strogom licu voditelja dnevnika u osam, koji nas je prećutno pozvao da sednemo za sto – ili je barem pozvao one koji su sedali za sto, što će reći, one među nama koji su držali do porodičnih rituala i za koje je večernji dnevnik bio zamena za očenaš pred obrok, kao neka vrsta republikanske molitve, svetovni obred sasvim u skladu sa sekularnim uređenjem naše otadžbine – a ja sam, očiju prikovanih za televizor, zurila unezvereno, sluđeno, u taj haos čiji mi je geopolitički značaj potpuno izmicao, uprkos pedagoškim nastojanjima spikera – jer, važnost vesti mogla se proceniti na osnovu njegove dikcije: kada bi stvar bila ozbiljna, glas bi mu se postepeno spuštao, a poskakivao bi nedeljom uveče kada bi gledaocima koji su bili strpljivi čitave nedelje najavljivao reprizu neke komedije ili avanturističkog filma – ne, ovaj događaj nije ostavio dubok utisak na moju svest, ali su me ipak uvukle, općinile sve te reportaže kroz koje mi se činilo da nazirem, u filigranu, kao kroz nekakvo staklo, u odrazu, ostake svoje mame, njen lik uvećan među ruševinama, njeno telo skriveno pod šutom, njeno lice u kršu, a možda i njen pepeo. Do tada sam bila oduševljena,

opčinjena svojom mamom, sjaj njenog prisustva u mom suznom oku male devojčice nije još imao vremena da zgasne. A onda se naglo ugasila. Pala je u tako stravičnu depresiju da je po čitave mesece morala da bude silom zatvarana u bolnicu. Pošto su me dugo lagali o razlozima njenog iznenadnog nestanka, na kraju su mi rekli da je mama manično-depresivna. I ta rečenica urezala mi se u mozak – tvoja majka je manično-depresivna – rečenica koju izgovara tamo neki odrasli, jedna od onih rečenica koje veliki izgovaraju a ne služe ničemu, samo te zbunjuju i muče. Odjek te rečenice postao je lajtmotiv moje patnje, moj jezik muljao je svaku reč ne bi li rastvorio ono malo smisla što sam u njima nazarala. U početku to nije ništa značilo: manično-depresivna. Ili ipak jeste: značilo je da je mama mogla da se popne u one kule kakve sam zamišljala na uglovima kakvog utvrđenog zamka, mogla je trkom da se uspne na vrh svakog tornja, a onda da se strmekne u najdublje tamnice i katakombe, tamo gde je hladno i mračno, tamo gde sve smrdi na smrt. Mama je, dakle, nestala preko noći. Moja sećanja na ono što je bilo ranije verovatno su bila previše rasparčana da bi se od njih mogla sklopiti smislena priča, ali su i objašnjenja koja su mi davali bila neverovatna koliko i neprihvatljiva. Na kraju krajeva, niko se bolje od mene nije sećao mog detinjstva, osim moje sestre, koja nije zapamtila baš iste epizode naše epopeje i koja je mogla ponekad da mi šapne koju repliku kako bi popunila praznine u mom sećanju. Samo nam je jedan element nedostajao: tačan trenutak maminog pada. Taj incident, ako se zaista odigrao, izmicao nam je obema, i od te praznine ostao nam je samo nejasni osećaj da je malo falilo da umremo. Istina, taj strah je stalno bio tu. Jedan slučaj je, ipak, potkrepljivao našu hipotezu: ne zato što je bio očigledni katalizator, već zato što nije bilo nijednog drugog koji smo sa sigurnošću mogle odrediti, pa je ova nesreća morala da posluži – automobilski udes na putu do ili od škole, moja sestra na suvozačkom, ja pozadi, vezana, kao i uvek, i mama koja, prva u koloni, na crveno, daje gas i, uz škripu

kočnica, uleće u raskrscopicu avenija Žorža Petog i Jelisejskih polja. Ni ne znam koliko je kola naletelo na nas, ali u svakom slučaju dovoljno da naš mali opel završi na otpadu.

Bile smo navikle na njeno sportsko ponašanje. Pošto je uvek i svuda kasnila, umela je da ide trotoarom kada bi zapala u gužvu – oprobana tehnika za izbegavanje zastoja u saobraćaju. Levom rukom, sa sve cigaretom, odgurivala bi prolaznike. Hoće li se maći već jednom s puta! Zar ne vide da smo u žurbi! Jedino se libila da ide zaustavnom trakom na autoputu. A kada bi bilo policije – Pazi, panduri! – , i kada bi nas zaustavili dok vozimo po trotoaru, u suprotnom smeru u jednosmernoj ulici, pošto smo prošle više puta kroz crveno, ignorisale zaustavne znake, i pritom izvređale silne vozače, bicikliste i druge budale koje su nam se našle na putu, sestra i ja bismo imale zadatak da se pravimo da smo na samrti. Onda bi ona objasnila da su njene ćerkice, ili jedna od nas dve – u tom slučaju bi druga morala da se pravi da je strašno utučena – teško bolesne, i da nas ona vozi u bolnicu, pitanje je života i smrti. I to je ponekad i uspevalo, mada bi se reklo i da je i šarmiranje koje bi potom usledilo bilo podjednako zaslužno za uspeh ove taktike. Mama je bila jedna od najlepših žena koja je ikada kročila na ovu zemlju, tako su govorili svi koji su je videli na vrhuncu njene slave, a ta lepota bila je za nju barem isto toliko pogubna koliko i za muškarce i žene koji su pali na njen šarm. Nama nije uopšte bilo čudno što mama vozi kao siledžija, što su za nju saobraćajni propisi čista teorija koju je potpuno suludo praktikovati, iako bi se, pre nego što bi počela da pretiče, ako bi videla da neki kamion juri puno brzinom iz suprotnog smera, obično povukla: Uh, uh, ovaj je malo veći. Zato smo i bile zatečene njenom rešenošću da pokupi sve te branike kada nam je auto uleteo u Aveniju Jelisejska polja. Ne znam kojim smo čudom sve tri ostale nepovređene.

Kada su mamu prisilno hospitalizovali, mi smo prvo završili kod nekih prijatelja. Roditelji su nam bili već odavno razvedeni – zbog bedne preljube, govorila je mama – i ona se u međuvremenu ponovo udala, a kasnije će pričati da je i skrenula zbog tog drugog neuspeha. Otac nije baš bio oduševljen idejom da preuzme starateljstvo nad svojim ćerkama, zato su sve ostale opcije morale biti pažljivo ispitane dok se, avaj, nije stiglo do neizbežnog zaključka da se ta deca ne mogu stalno seljakati tamo-vamo. Nije da smo mi bile nesrećne što živimo kod školskih drugara – to jest, nismo bile nesrećne zbog tog konkretnog dela naše sudbine; zbog svega ostalog smo bile u najdubljem očaju. Naši prijatelji bili su i ostaće zauvek naše rezervne porodice, porodice na sastavljanje, uradi-sam porodice. S dvanaest i deset godina, sestra i ja ćemo se snalaziti same, bez mame, a naše skrpljene porodice pokazaće se kao neprocenjiva podrška.

Snadite se! To je redovno bila suština njenih saveta, kao i njenih naredbi – da odjebemo i ostavimo je na miru, da prestanemo da se opterećujemo time šta će drugi da kažu, da shvatimo već jednom da je zaboje za naša prenemaganja i naše brige razmaženih princezica. Snadite se, smarate me sa svojim glupavim problemima! A mamine tirade nisu se tu zaustavljale, naprotiv, obično su tako počinjale. Sestra i ja smo toliko često trpele njene košmarne logorejične ispade da smo izbegavale i da se gledamo kada bismo videle šta se sprema, samo bismo zurile u pod. Pustiti je da se istutnji, i nikako je ni u čemu ne ispravljati, toga smo se strogo pridržavale. I ne podsmevati se, čak ni kada bi njene propovedi postajale tako sumanute da je to bilo smešno, po cenu da se uštineš samo da se ne nasmeješ. Izgledati smerno, pokajnički, čak i kada bi izgovarala svoju krunsku rečenicu, najluđu od svih: Je l' vi shvatate da sam vam ja godinama brisala dupe! Ta rečenica, klasik iz maminog repertoara, uzdizala sa kao neoboriv dokaz da je ta žena, naša keva, nenormalna, da je potpuno

luda! Kako čovek da shvati ozbiljno takvu izjavu? Mi nismo ništa tražile, a posebno ne da nas rode takvi ludaci! Ta rečenica je takođe imala taj blagodetni efekat da nas podseti da nismo mi krive za sve. Njeni monolozi, uvek izneti u obliku pravedničkog gneva, gotovo su uvek počinjali ovim rečima: Glupačo jedna mala, da ti samo znaš šta sam ja sve uradila za tebe! Kako si nezahvalna! Ne možeš da zamisliš ni četvrtinu polovine žrtava koje sam podnela za tebe i tvoju sestru, za vas. Ko ste bre vi da meni sudite zato što nekad imam trenutak slabosti? Ko to nema nijednu manu? Ko? Šta bre mislite ko ste, idiotkinje male tunjave! Je l' vi shvatate da sam vam ja godinama brisala dupe? Očigledno ne. E zabole me vala za vaše idiotske probleme, snađite se same kada se tako ponašate! Pa ćemo videti ko će opet da kuka za pomoć kada me u grob budete oterale! Ja činim šta mogu, je l' razumete, ja dajem svoj maksimum i ako vam to nije dovoljno, idite drugde i proverite da li sam tamo, idite i vidite da li ćete naći bolju majku. A za to vreme, mama radi šta može, mami je već dovde, mami je svega preko glave, i mama je ljudsko biće, i mama vam kaže da se gonite u tri lepe!

Tada nismo shvatale da to što nam je menjala pelene i posle brisala guzu na noši za mamu uopšte nije bilo jednostavno. Za mamu, biti dovoljno dobra majka uopšte nije bilo opšte mesto. Na neprestane zahteve novorođenčeta, na otuđenje koje donosi materinstvo, na emotivni nemir, na identitetsku krizu koju majčinstvo izaziva – a s obzirom na njen životni put, njenu bolest i njenu prošlost – mogla je da odgovori samo nasilno, nepredvidljivo, destruktivno, ali i sa svom ljubavlju koju nije primila a koju je sanjala da dà i dobije zauzvrat. Onom ludom ljubavlju, onom neizdrživom strašću koju predstavljaju dva derišta koja ti u svim uzrastima dosađuju, onom ljubavlju koja ne prestaje, koja ne može da prestane, koja sve nadživljava, koja se vijori iznad svega, oprašta sve, onom ljubavlju zbog koje nas je, kada nismo

bile male glupače ili guske ili popišulje, zvala svojim dušicama koje voli do ludila. I zbog te ljubavi živela je koliko je mogla.

Imale smo sestra i ja jednu izreku, zapravo pesmicu samo za nju: moja mama, pravo čudo, moju mamu volim ludo, voleću te uvek ja, dok nam sunce iznad sja. Kada bismo uspele da uletimo s ovim u njenu tiradu, njen bes bi se smirio i raspoloženje bi joj se poboljšalo. Odjednom bi nalazila svoj mir, bila bi ohrabrena, mi smo je toliko volele da smo na njene napade uvek odgovarale silinom naše ljubavi. Naličje njenog gneva nije bila pribranost već obožavanje. Volele smo je više od svega i to obećanje je bilo dovoljno da prestane da se mršti, da joj se glas ponovo umiri. Da, volele smo je; da, volela nas je. Oluja bi se utišala uz tapšanje po leđima, veliki poljubac u vrat, a zatim kišu poljubaca, poljubaca i samo poljubaca.

Na kraju smo završile kod tate, posle kratkog svraćanja kod bake i deke – mamine majke i očuha – koji nisu mogli da nas svakog jutra voze od Montreja¹ do naše škole, skroz na drugom kraju 15. arondismana, pošto, molim lepo, oni rade! I niko od njih nije taksista! Rekli su tati da može slobodno da im pošalje svog ličnog šofera, pošto je tata imao službeni auto, blago njemu, neće se oni buniti. Taj problem stanovanja postajao je nezgodan. Dok smo bile kod tate, provodila sam beskrajne sate plaćući u kupatilu. Je li moguće da neko bude baš tolika plačljivica?, prebacivala mi je mama tokom čitavog detinjstva. Previše sam osetljiva, previše kenjkava. Prestani već jednom da plačeš! Kako to misliš, ne znaš zašto plačeš? Hoćeš šamar pa da znaš zašto plačeš? Mama je preterivala, i još je bila licemerna, njeno nepoštenje je bilo prosto neverovatno: ona sama je non-stop plakala, s vremena na vreme, naravno, ali kada bi vreme suza došlo, to je bio pravi monsun, poplava. Od nje sam pokupila iritantnu naviku da

¹ Predgrađe Pariza. (*prim. prev.*)

svuda ostavljam iskorišćene maramice; u vreme plača njene su maramice ostavljale vlažne krugove po nameštaju, na kauču, na krevetu, na džepovima njenih farmerki, onih odvratnih farmerki koje više nije prala i iz kojih nije izlazila jer nije imala snage da odluči šta da obuče.

Kada su je odveli ja sam izgubila svaki osećaj za vreme, minuti i sati delovali su tako dugi da je brojati dane, nedelje i mesece bilo nezamislivo. Objasnili su nam da je mama bolesna – postojalo je ipak i nešto gore od „manično-depresivna”, postojalo je „bolesna”, mama ti je bolesna. Delovalo je kao da taj pridev u ovom kontekstu gubi svaku vezu s nekim prolaznim stanjem, s uobičajenim bolestima koje se mogu zakačiti, bolestima za svakoga. Pridev je ovde delovao konačno, njegova jedinstvena aura presijavala se kao smrtni znoj zaleđen na čelu mrtvacu, kao meso fiksirano u želeu od pihtija. Taj sumorni atribut više nije opisivao neko prolazno, simptomatično stanje, već je obeležavao čitavo njeno biće. Plutao je u mom utučenom umu kao neki sumnjivi eufemizam, verovatno mi ne govore istinu, lažu me da bi sakrili da je mama zapravo zauvek otišla. Kada bih sumnjala u svoje sećanje, i kada bih se brinula da ne preuveličavam očaj koji sam tada osećala, posle toliko godina, ipak imam neoboriv dokaz da sam daleko od toga, i to u ovoj pesmici koju sam napisala mami sa deset godina, a čiji prvi stihovi glase: *Mama mila, mama draga,/ Zašto nestade bez traga?*

I te neizlečive jeseni otkrila sam Apolinera²:

*I kako volim šumove tvoje
voće što samo neobrano pada
vetar i goru kad ujesen plaču
list za listom tim suzama jada*

² Prepev: Vladeta R. Košutić, 1979. (*prim. prev.*)

*Lišće
što se gazi
voz koji
odlazi
život
prolazi*

Drhtaj bića dok nestaje, njegovo tužno promicanje, prolaznost koju ova pesma ispisuje, odbrojava, metrika koja u glini stihova ovaploćuje neumoljivi tok života, ovaj nestajući profil koji iscrta-vaju reči, ovaj estetski šok nadnosio se u mom sećanju nad šetnju šumom pored bakine vikendice, kada je jedna mamina prijateljica, prva koja se na to odvažila, probala da nam objasni šta se dešava. Njene reči su nam napokon ponešto objasnile, u bleđoj svetlosti novembarskog neba, dok su se pod našim nogama ogle-dale pozlaćene grane kojima su kraljevski kestenovi optočili put kojim smo išle. U preplitanju poezije, dijaloga i granja, jedan zrak sunca stidljivo se probijao kroz krošnje, otkrivajući u mom ne-utešnom srcu jedan procep, tanku pukotinu nade.

A onda je došao Božić, kada su sestru i mene, kao svakog Božića, zatrpali poklonima, gomilama paketa s ukrasnom trakom na šarenom papiru, a sve pod jelkom koju je ko zna ko okitio. Kako su se odrasli oko nas, a na prvom mestu tata, samo usudili da nam prirede zabavu a da ne preblede od užasa? Htele smo mamu za Božić, je li to toliko komplikovano? Nismo htele poklone ako nismo mogle da dobijemo ono jedino što nešto znači: mamu! Gde je mama? Kada će da se vrati?

Božić je oduvek bio mukotrpan, ali te godine je bio prava gol-gota i nikako nisam mogla da se oporavim, i dalje ne mogu da se oporavim, od činjenice da smo se na silu pretvarale da nam se sviđaju pokloni da se tata ne bi nervirao. Njemu je to priči-njavalo zadovoljstvo i nije ga trebalo ljutiti, ostao nam je samo

on, a nismo bile spremne da se proglasimo siročićima, i tako smo se iz petnih žila trudile da igramo igru, da se smeškamo i zahvaljujemo i oduševljavamo što je više moguće, da nas tata ne bi u napadu besa izbacio napolje. Nismo smele da dozvolimo da se naša nezahvalnost – ne ona za koju nas je optuživala mama, već ona večita dečja nezahvalnost – jer, deca su nezahvalna, to je opštepoznato, nedostatak priznanja za sve žrtve koje su roditelji podneli je nepobitna činjenica – pokaže, da nas zakopa još dublje u ono blatište po kome smo s takvom mukom gacale. Slavile smo Božić, mada je mama govorila da je tata malkice Jevrejkin. On je pak za sebe govorio da je ateista.

Istorijski događaj koji je odredio sudbinu mog oca bio je Drugi svetski rat. Kao sin ministra i bivšeg potpredsednika Republike tata je kao mali živio u Jelisejskoj palati, a zatim u podjednako luksuznim službenim rezidencijama, a kada je izbio rat, njegovi jevrejski preci su ga zamalo koštali života. Njegov otac, razalovan i prognan, ostao je bez prebijene pare. Tata je pamtio kako je jednog dana, usred rata, dok su se krili pod lažnim imenom u Marseju, njegov otac rekao da će, ako do kraja meseca ne nađe način da zaradi za hleb, on, majka i braća, svi zajedno otići da se bace u Staru luku na kraju ulice Kanebjer. Mogla sam na svom ocu da vidim kakve je ožiljke ostavila ta psihička povreda, koliko ga je oštetilo to neopisivo iskustvo – da se stidi svog jevrejstva, i taj nezamislivi strah da će biti ubijen zbog svog porekla, da će sve izgubiti preko noći, bez ikakvog razloga. Nije to nikakvo takmičenje, ali u toj igri će Holokaust uvek pobediti: Šoa će uvek imati prednosti nad traumama svih drugih. Ono što je mamin nestanak bio za sestru i mene nije se moglo meriti s užasima rata koje je iskusio moj otac.

Mama se na kraju vratila toliko osramoćena da nije mogla da kuva, da nije mogla da spava, da je sve vreme bila u neakvoj

polukomi, dok je, rastrojena, bauljala kroz maglu ogromnih doza neuroleptika, kojom su je, kako je govorila, toliko kljukali u Svetoj Ani³ da su joj izlazili na nos. Neprestano je prepričavala varvarske tretmane kojima je bila podvrgnuta, u detaljima ujedno uznemirujuće realističnim – mirisi, bol – i potpuno nezamislivim. Scene koje je opisivala odigravale su se na oniričnoj pozornici, a naturalistički elementi samo su dodatno uznemiravali gledaoca: veštica sa staklastim očima koja gasi cigarete u saksiju s crvenom biljkom; stari koji umiru širom otvorenih usta, sami, izgubljeni, ne znajući za sebe; nafrakane medicinske sestre koje nabadaju na štiklama, sa špricovima od pola metra; duh koji lebdi iznad lokve pišačke... Mi i ne shvatamo koliko joj je hrabrosti i volje bilo potrebno da se izvuče iz tog zatvora i iz ludačke košulje! Morala je – i to golim rukama! – da se bije sa skotovima u belim manitilima, da se prisiljava na tuširanje ledenom vodom, i sve vreme je krila tablete u rukavima ili pod dušekom. Pristala je da se povinuje njihovim besmislenim pravilima, naterala se da se prostre kao tepih, da postane ljudska krpa samo da pokaže da je vrlo saradljiva, mirna, sasvim mirna i poslušna. U dubini duše je znala da će njena pobuna biti još silovitija ako je bude kamuflirala. Zato se krila. Krišom se trampila s drugim pacijentima da bi išla do govornice, jer je bila potpuno švorc, nije čak ni za pljuge imala, a nije bilo nikoga, nikoga da joj pomogne! Zvala je Pariz, sve prijatelje od poverenja – „sve” je malo nategnutno, pošto se ono što joj je preostalo moglo nabrojati na par prstiju jedne šake, jedne osakaćene šake – ne bi li je barem prebacili u Pariz, pošto je u početku bila zatvorena u bolnicu u Tilu, gradu najbližem zabiti u koju je pobjegla pre nego što će je strpati u kola, uvezati u ludačku košulju i sve što uz to ide. Mama je novcem koji je ukrala od tate bila kupila kuću u Korezu. Trebalo joj je neko vreme da skupi toliku sumu u kešu. Dok su još bili venčani, ona mu je malo po malo krala svežnjeve sitnih novčanica koje je čuvao u sefu i

³ *Sainte-Anne*, psihijatrijska bolnica u Parizu. (*prim. prev.*)